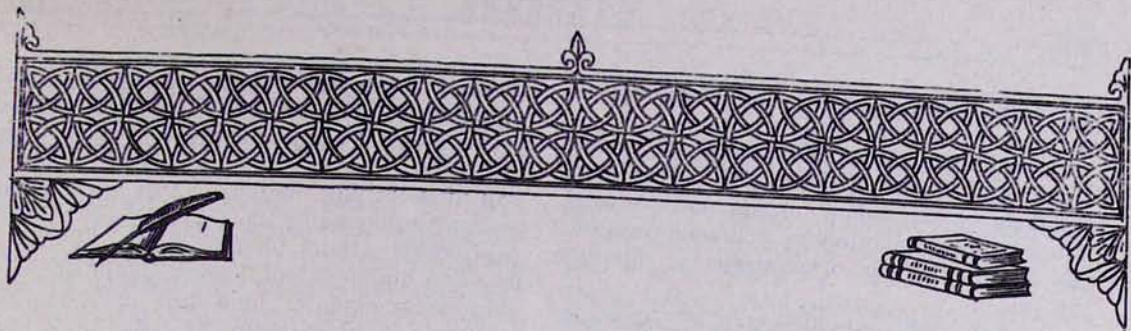

ԱՆՏԻՊ ԷԶԵՐ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆԱՄԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Երջանկահիշատակ Տ. Գարեգին կաթողիկոս Հովսեփյանը (1867—1952) հայ մշակույթի մեծագույն երախտավորներից մեկն է, որը թողել է գիտական-հայագիտական արժեքավոր ժառանգություն:

Գարեգին Կարապետի Հովսեփյանը ծնվել է 1867 թ. դեկտեմբերին Զիվանջի գավառի Մաղավուզ (Չարդախլու) գյուղում: Նախնական կրթությունն ստացել է ծննդավայրում, և ապա Շուշիի թեմական դպրոցում, այնուհետև սովորել է ս. Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում և դարձել է Էջմիածնի միաբան: Բարձրագույն մասնագիտական կրթությունը սովորել է Գերմանիայում, սովորելով մի շարք անվանի գիտնականների մոտ, ուսումնասիրելով աստվածաբանություն և փիլիսոփայության պատմություն: 1897 թ. ավարտել է Լայպցիգի համալսարանը աստվածաբանության դոկտորի աստիճան:

Գարեգին սարկավազ Հովսեփյանը Խրիմյան Հայրիկի օրոք ձեռնադրվել է աբեղա և նշանակվել դասախոս Գևորգյան ճեմարանում, ավանդելով մի շարք առարկաների թվում նաև հայոց մատենագրություն: Այդ թվերին մի խումբ ուսանողների հետ շրջագայել է հայրենի երկիրը և ուսումնասիրել հնությունները, վանքերը, հավաքել ժողովրդական բանահյուսական նյութեր, որոնք և դառնում են ապագայում իր ուսումնասիրության հիմնական առարկաները:

Գարեգին վարդապետ Հովսեփյանը հետագայում վարել է մի շարք հոգևոր և վար-

չական պատասխանատու պաշտոններ: Եղել է Թիֆլիսի հայոց թեմի առաջնորդական տեղապահը, սերտ կապերի մեջ է եղել Թիֆլիսի հայ գրողների՝ Հ. Թումանյանի, Մուրացանի, Ղ. Աղաջանի և այլոց հետ: 1901—1904 թթ. վարել է Երևանի թեմական դպրոցի տեսչությունը: 1905 թ. Գևորգյան ճեմարանի վերատեսչի պաշտոնը, իսկ 1906—1907 թթ. եղել է «Արարատ» ամսագրի խմբագրապետը: Որոշ շրջանում մասնակցել է պրոֆ. Մատի կողմից կատարված Գառնիի Տրդատի տաճարի պեղումներին, արել է մի շարք հայտնություններ, եղել Մառի լավագույն աջակիցներից մեկը ու նրա միջնորդությամբ և առաջարկությամբ ընդունվել Կայսերական հնագիտական ընկերության իսկական անդամ:

Գարեգին վրդ. Հովսեփյանը հետագայում Երուսաղեմ, Գերմանիա և Պոլիս գնալով, այնտեղի մատենադարանների ձեռագրերից ընդօրինակել է բազմաթիվ մանրանկարներ, հրատարակել է մի շարք ուսումնասիրություններ թե՛ մամուլում և թե՛ առանձին գրքերով, որոնց թիվը հասնում է շուրջ 30-ի:

1920 թ. Հայաստանի համալսարանի բացման ժամանակ նշանակվում է ուսուցչապետ հայ արվեստի և հնագիտության ամբիոնում: Երջել է արուստահմանի բազմաթիվ հայ գաղութներում, ամեն տեղ աջակցություն ցույց տվել հայ ժողովրդի մշակութային կազմակերպություններին և մամուլին:

1936 թ. ընտրվում է ամերիկահայոց առաջնորդ, այնտեղ հոգևոր, մշակութա-

լին և հայրենասիրական մեծ գործունեություն է ծավալում:

Հայրենական Մեծ պատերազմի օրերին հանգանակություն է կատարել «Սասունցի Գամիթ» հրաապերի զորայան օգտին. միաժամանակ բազմաթիվ դասախոսություններ կարդացել հայ մշակույթի և կյանքի շուրջը:

Գարեգին արք. Հովսեփյանը թողել է գիտական-հնագիտական մեծարժեք և մնալուն ժառանգություն՝ ժողովրդական բանասիրություն, եկեղեցական-կրոնական, պատմական - բանասիրական - մատենագրական բովանդակությամբ հայ արվեստի ու մշակույթի տարբեր հարցերի շուրջը:

1943 թ. ընտրվել է Անթիլիասի Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս: Վախճանվել է 1952 թվին:

Տ. Գարեգին Հովսեփյան կաթողիկոսի հիմնական արխիվի մի կարևոր մասը պահպանվում է ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մատենադարանում, մի մասը՝ Անթիլիասի կաթողիկոսարանի դիվանատանը, իսկ մի փոքրիկ հատված՝ Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում, իր անվան ֆոնդում:

Թանգարանում է գտնվում նաև իր գրած նամակների մի մասը, որը հասցեագրել է հայ անվանի մտավորականների, հայագետների, այդ թվում Կարապետ Կոստանյանին, Գյուտ քահանա Աղանյանին, Գրիգոր Խալաթյանին, Արշակ Չոպանյանին և այլոց:

Այդ նամակները շոշափում են կարևոր խնդիրներ՝ կապված հոգևոր, հայագիտական, ազգային և մշակութային հարցերի և մեծամաստակ գիտնական եկեղեցականի քեղում գործունեության հետ:

Ստորև ընթերցողի ուշադրությանն ենք հանձնում անվանի գրականագետ-քննադատ, ազգային հասարակական գործիչ Արշակ Չոպանյանին հղած նամակների մի կաթիլը ու գերակշռող մասը:

ԳՈՀԱՐ ԱԶՆԱՎՈՒՐՅԱՆ

1923, նոյեմբերի 16, <Էջմիածին>

Սիրելի բարեկամ

ԱՐԵԱԿ ՉՈՔԱՆՅԱՆ

Դեպքից օգտվելով գրում եմ մի կարևոր խնդրի համար. Ձեզ հայտնի է, որ իմ աշխատությունները թե մանրանկարչության, թե հայ հնագրության և թե իշխանական տոհմերի պատմության շարքը մնացել են ստանց տպագրության. հույս չկա, թե մե-

զանում հնարավորություն և միջոց կլինի այդպիսի հաստատվոր ու մեծածախս գործեր տպագրելու: Իսկ ես ձերանում եմ և կազմությամբ էլ քննույշ և թույլ. պետք է նախորդ մտածել այդ մասին, որպեսզի երկարամյա աշխատանքներս մեղմեցուցնեմ չոչնչանալ: Միակ միջոցն այն է, որ Եվրոպա գալ կարողանամ, խոստացված գումարները ձեռք բերելու կամ նոր մեկենասներ գտնելու. հավատում եմ, թե կհաջողվի ինձ, եթե Եվրոպայում հաջողվի ինձ դասախոսություններով ցուցադրել այդ աշխատանքները հայ գաղութների և եվրոպացիների առաջ: Խոսեցեք Գարբիել էֆ. Կորատունյանի հետ ևս, արդյոք հնարավոր չէ՞ ինձ համար առաջնորդի պաշտոն ստանալ և Լոնդոնի համալսարանի հովիվ լինել, որպեսզի Եվրոպական կենտրոնում կարող լինեմ թե գիտական աշխատություններս լրացնել և թե պատրաստները տպագրության հանձնել: Հավատում եմ, թե գաղութներին էլ օգտակար կլինեմ իմ գործունեությամբ և քարոզներով, ճանապարհ եմ ընկնում Պետրոգրադ և վերջին րոպեն է ավելի մանրամասնորեն գրել չեմ կարող: Մեր կառավարությունն էլ համակրանքով է վերաբերվում դեպի իմ աշխատանքները, բայց գիտեք, որ այժմ աղքատ և նյութապես վերածնության կարող Հայաստանը միջոց չունի այդպիսի մեծածախս գործեր հրատարակելու:

Սիրո ողջունով

Ձեր ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Գրեցեք Էջմիածին

1924, դեկտ. 10, ս. Էջմիածին

Մեծարգո պարոն

Ա. ՉՈՔԱՆՅԱՆՑԻՆ

Ա. Էջմիածնի Գերագույն խորհուրդը շնորհավորում է և օրհնում Ձեր գրական-հասարակական քեղմնավոր և օգտաշատ գործունեության երեսուն և հնգամյակը: Տանյակ տարիներից ի վեր Ձեր միտքն ու գրիչը, խոսքն ու գործը նվիրել եք մեր ժողովրդի վերածնության գաղափարին: Ձեր բանաստեղծական երկերով, ուսումնասիրություններով, հրատարակություններով և թարգմանություններով կատարել եք մի բացառիկ և գնահատելի գործ, որ պատվո պսակ կարող է կազմել Ձեր նակատին: Դուք Ձեր հմուտից հրատարակություններով և ուսումնասիրություններով ոչ միայն մեր նոր գրականության և բանաստեղծության հմուտ լուսաբանողն եք հանդիսացել,

այլ և այն սակավներից մեկը, որ խավարից և փոշիների տակից լույս աշխարհ է բերել և մատչելի դարձրել միջնադարյան մեր ստեղծագործության թանկագին գոհարները: Աղքատ և խղճուկ համարված մեր միջնադարը Ձեր աշխատություններով դարձավ մեր գրականության ամենից գնահատելի էջերից մեկը և պարծանքը նաև օտար, քաղաքակիրթ ազգերի առաջ: Ձեր անդուլ աշխատանքով և թարգմանություններով ծանոթացրիք և գնահատել տվիք եվրոպական աշխարհին մեր ժողովրդական և գրական ստեղծագործության արդյունքները:

Թող օրհնվի Ձեր սիրտն ու հոգին, Ձեր միտքն ու զգացմունքը, որ տասնյակ տարիների ընթացքում մկրտված է եղել մեր ժողովրդի վերածնության և գեղեցկի ու ճշմարտի պայաստությունների գործին:

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

Մեծույն արքեպիսկոպոս
Խորեն արքեպիսկոպոս
Բագրատ արքեպիսկոպոս
Գարեգին եպս. Հովսեփյան
Զավեն եպիսկոպոս
Գյուտ եպիսկոպոս

1980, ապրիլի 15, Ն. Նախիջևան

Հարգելի՛ բարեկամ

Ա. ՉՈՐԱՆՅԱՆ,

Փետր. կեսերից բացակա էի թեմական գործերով Մոսկվա, Լենինգրադ գնալուս պատճառով, ուստի և չկարողացա Հավուց թառը վերջացնել. վերադարձից հետո էլ մասամբ հոգնած հույզերից, մասամբ գործերով ծանրաբեռնված, անկարող եմ գիտական աշխատանք կատարել, գրեթե մինչև ամսույս վերջը: Հուսամ այդ պարտքս կատարած կլինեմ մինչև մայիսի կեսերը և ուղարկած:

Սույն նամակի հետ ուղարկում եմ Բարեգործական Միության մի դիմում, նպատակն ունի գործերիս լրացման համար և մի նամակ Նորատուրկյան էֆ. անունով, կարող եք երկուսն էլ կարդալ, իրազեկ լինել և ըստ կարելիության շուտ փոստով կամ անձամբ հասցնել ըստ պատկանելյաց, որովհետև հասցեները չգիտեմ:

Ձեմ երկրորդում Ձեզ այն հանգամանքները, որ գրված են այնտեղ. եթե հաջողվի այդ նպատակը, արտասպասությունների դժվարություններն էլ ինքնաստիճանյալ կհարթվին: Ձեզ շատ եմ խնդրում, որ Դուք էլ ըստ հնարավորության աշխատեք խնդրին դրական լուծումն տալ, որից շատ բան է կախված. եթե հաջողվի ինձ մասնակցել Լենինգրադի ցուցահանդեսին, մեկ երկու գործիս

տպագրությունը ակադեմիայի հաշվին ապահովված է, խոստում եղած է շատ ազդեցիկ անձանց կողմից:

Հավուց թառի Ամենափրկչի մասին էր Ակադեմիայում արած զեկուցմանն նյութը, որին ներկա էին ակադեմիայի ակադեմիկներ:

Եթե երեք տարվա ընթացքում կարողանա ինձ Բարեգործականը նպատակ հասցնել, ոչ միայն կվերջացնեմ գլխավոր գործերս, այլև կուստորակամ ահագին արժեք գումարած՝ լուսանկարներով, մանրանկարների գունազարդ պատճեններով և այլն. այնուհետև գործն ինքը յուր ճանապարհը կբանա: Ես չեմ կարող հանդարտել, գործը հրատարակության տալ, երբ գիտեմ, թե այս կամ այն ինչ խնդիր կա չլուսաբանված, որ կարող է օգնել ամբողջության լրությանը. միջազեկական և սասանյան հոսանքների մասին մեզանում օրինակ, բավական նյութ ունիմ, բայց չեմ կարող գիտական խիղճն հանգըստացնել, երբ գիտեմ, որ Սյունյաց երկրում Ծիծեռնավանքը կա, որ ամենամեծ և հնագույն բազիլիկան պիտի լինի Հայաստանում, պատկերաքանդակներով և զարդաքանդակներով, և ես հաստատ տեղեկություն և պայծառ գաղափար չունիմ այդ մասին:

Արտասահման գալս հաջողվեք էր, կկարողանալի համակրություն զարթեցնել դասախոսություններով և ցուցահանդեսներով, բայց այդ դուռը փակված եմ համարում. մանրանկարչական գործը պիտի աշխատեմ Լենինգրադում կարգավորել և այնտեղից տպագրության ուղարկել: Այնտեղ կարող կլինեմ նաև վերջին ժամանակի գիտական գրականությունից օգտվել, որին այժմ շատ քիչ եմ հաղորդակից, անկարող լինելով նույնիսկ անհրաժեշտ գրքերը Եվրոպայից բերել տալ:

Ծնորհակալությամբ կարդացի Ձեր գրախոսականը: «Մի էջ»-ը իրոք պատկերների կողմից շատ վատ է տպագրված: Խնդրում եմ շուտ պատասխան:

Սիրո ողջունով

Ձեր ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Եթե դրական որոշում կլինի, հեռագրով, մի բառով հաղորդեցեք ինձ, որպեսզի պատրաստվիմ Լենինգրադի համար:

1980, հունիսի 30, ա. Էջմիածին

Սիրելի՛ բարեկամ

Ա. ՉՈՐԱՆՅԱՆ,

Ստացել եմ Ձեր նամակը, կապված բարեգործականին եղած դիմումի հետ. ստացել եմ և Մալեգյանի սիրալիր պաշտոնագիրը.

ապստեղ եւ առանձին հոյս չունին, եթե նախապես իմացած լինեի, կխնդրեի չգրել: Շատ ափսոս, որ հնարավորություն չեմ ունենալ ժամանակս անցնել արդյունավորել, ինչպես կարող էի նյութական դյուրություն ունեցած դեպքում: Հայտնեցեք շնորհակալություն և մեծարգո Գ. ԷՖ. Նորատունկյանին յուր հոգացողության համար:

Կաթողիկոսի մահվամբ Էջմիածին կանգնեցաւ ուրեմն և Լենինգրադի ցուցահանդեսին մասնակցել հնարավոր չէր, եթե նյութական դյուրություն էլ ունենայի. բայց առանձին ցուցահանդես եւ կազմել կարելի կլինէր. Էջմիածնի արեւելյան բաժնի վարիչ պրոֆ. Օրբելին ինձ վստահեցրել է այդ մասին, հենց յուր բաժնում դյուրացնել այդ գործը: Բերլինից պետք է արդեն մանրակարգներս ուղարկված լինին ակադեմիկ Մատին, թեև նորանից տեղեկություն չունիմ ստացման մասին: Կրաց լուսավորության կոմիտեի արհեստը Գերմանիայում ցուցահանդեսներ է կազմակերպում վիրական արվեստի մասին. ես անհատաբար կարող էի Լենինգրադում առանձին ցուցահանդես կազմակերպել գիտական զեկուցումներով, եթե նյութական ամենաթեթև դյուրություն ունենայի: Որոշ դժվարությունների վերա չեմ ուզում ծանրանալ:

Չեզ ուղարկելիք աշխատանքը լիովին պատրաստ է, բայց պակասում են երեք կարելի լուսանկար, որ մարտին պրոֆ. Օրբելին վերցրեց յուր համար նեգատիվներ պատրաստելու, և մինչև այժմ հետ չեմ ստացել, թեև նամակ եմ գրել հատուկ այդ մասին. պիտի հեռագրեմ, եթե այս երկու օրս էլ չստացա: Ունիմ այդ լուսանկարների նեգատիվները, բայց պահված են, քակական ժամանակ և աշխատանք պիտի գործադրել գտնելու և նոր արտատպություն կատարելու համար: Աշխատանքը մի քիչ մեծ դուրս եկավ, քան կարծում էի, մարտը չստորապատած. 110 մեծ երես և քառասունի չափ նկար, բայց գրեթե, ամբողջապես նորություն յուր արձանագրություններով և հնագիտական նյութերով. նվիրված է ակադեմիկ Մատին և պետք է նաև առանձին գրքով հրատարակվի. եթե մեծ կլինի «Անահիտ»-ի համար և հնարավորություն չեք ունենալ գրքով եւ հրատարակելու, կպահեք, ես կկարգադրեմ, թե ուր պիտի ուղարկել, Չեզ ուրիշ հոգված կուղարկեմ: Մանրամասնություններ հոգվածի հետ:

Առայժմ ուղարկում եմ Չեզ մի փոքրիկ հոգված. եթե Դուք, օր. Սիրարիի Տեր-Ներսեսյանը կամ Հաբեղյանը կարողանա արձարծված խնդիրը լուսաբանել, անձամբ քննության ենթարկելով Ժաք Մաթեոսյանի

ձեռագիրը և իմ հոգվածի հետ կամ հետո հրատարակել «Անահիտ»-ի մեջ, շատ գոհ կլինիմ:

Ծուռով պաշտոնական բարի լուրեր կցատացվին, Փարիզի հաշոց Առաջնորդարանում կաթողիկոսական ընտրություն կարգադրությունների նկատմամբ. մեր կառավարությունն այս խնդրում միանգամայն կորրեկտ և բարյացակամ վերաբերմունք ցույց տվավ, ներկայացուցիչ ուղարկեց ցավակցություն հայտնելու կաթողիկոսի մահման առթիվ և ուրիշ դյուրություններ թաղմանը հավաքված պատգամավորների և հյուրերի կառավարության համար: Այժմ էլ յուր համաձայնությունն է հայտնել ազատ ընտրության, արտասահմանյան պատգամավորների զալստյան, ժողովի համար նշանակված օրակարգի, ընտրության հետ կապված խնդիրների լուսաբանության համար թերթ հրատարակելու, արտասահմանյան թերթեր ստանալու և այլն, որով մեր դժվարին գործը որոշ չափով դյուրանում է: Հանգուցյալ կաթողիկոսի կողմից հաստատված եկեղեցական սահմանադրության թելադրության համաձայն, ընտրությունը Գերագույն Հոգևոր խորհրդի կողմից նշանակված է հուլիս. 26-ին. հույս ունիմ, որ ժամանակը միանգամայն բավարար պիտի լինի նախապատրաստական բոլոր աշխատանքը կատարելու և պատգամավորներ ընտրելու համար. պաշտոնական հաղորդագրություններ և կարգադրություններ շուտով կուղարկվին Խորհրդային Միության և արտասահմանյան բոլոր թեմերը: Եվրոպայի թեմից կարող եմ չորս պատգամավոր զալ. աշխատեցեք ընտրվել և Հայաստան զալ. կձանձորանաք նաև երկրի վիճակի և կատարվող մեծ շինարարության հետ: Հույս ունիմ, թե զգաստության և գործնական իմաստության հոգին իշխող պիտի լինի Էջմիածնում գումարվելիք մեծ ժողովի մեջ և կարող պիտի լինիմ ընտրել մեր հինավուրց սրբազան Աթոռի համար արժանավոր աշոտակալ:

Արմենակ Սազըզյանի հոգվածներն ստացել եմ շնորհակալությամբ, բայց ես կարծում էի, թե հնարավոր կլինի ամբողջական աշխատությունն ստանալ, որ մեր և պարսկական մանրանկարչության փոխազդեցության խնդրի լուսաբանության համար կարող էր օգտակար լինել: Կաշխատեմ օգտվիլ Հանրային մատենադարանին ուղարկած օրինակից:

Մինչև հուլիսի 20-ը այստեղ եմ. ապա կարճ ժամանակով Նախիջևան կերթամ իմ թեմի ընտրությունները դեկավարելու հա-

մար. պատասխանն այնտեղ կարող եք ուղարկել:

Սիրո ողջույններով

Ձեր ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

1982, դեկտ. 6, ա. Էջմիածին

Հարգելի բարեկամ

Ա. ՉՈՐԱՆՅԱՆ

Սեր տեսակցության հետևյալ օրը կամեցա դարձյալ տեսնվել Ձեզ հետ, երկու անգամ թանգարան եկա, բայց Դուք չկայիք: Ձեզ հետ առիթ ունեցա խոսելու, բայց, գուցե, Ձեր հիշողությունից վրիպած լինի Էսմեթյանի ինձ ուղարկած ճանապարհածախսի համար. ես 400 դոլլարի փոխարժեքն ստացել եմ մեր Միության դրամներով, դուրսը 1 րուբլի 96 կոպեկ: Այդ գումարից վեց հարյուր րուբլին տվել եմ վանքին, երբ կարիք ունեք, իսկ գանձարանում ոչ մի կոպեկ, ստացագիրներն էլ ինձ մոտ են, մնում է 184 րուբլին: Այս մասին գրել էի տ. Վոսմշապուրի եպիսկոպոսին, բայց պատասխան չստացա: Կիսկոբեմ հասկացնեք իրեն գործի էությունը:

Մենքերիմ Տեր-Հակոբյանին հայտնեցի Ձեր հանձնարարության մասին, բայց չեմ կարծում, թե կարողանա կատարել. եթե հիշել կարող եք, գրեցեք ինձ, ազատ ժամանակ կգրեմ և կուղարկեմ:

Հուսամ, թե Հայաստանից տանում եք լավագույն տպավորություններ, հարուստ տեղեկություններով: Հավատում եմ, որ նա հիմի պիտի դառնա մեր ժողովրդի ամբողջության վերածնության՝ հոգևոր-գեղարվեստական ստեղծագործող ժողովուրդ դառնալու, ինչպես մեր նախնիքն են եղել:

Ձեզ տեսնելու կրկին առիթը, երևի, չեմ ունենալ. բարի ճանապարհ եմ մտախոսում Ձեզ և երկար տարիներ արդյունավոր Ձեր բարձր կոչման գործունեության մեջ, ինչպես մինչև այժմ:

Եղբայրական սիրով

Ձեր ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

1983, մարտի 28, ա. Էջմիածին

ԱՐՇԱԿ ՉՈՐԱՆՅԱՆՑԻՆ

Փարիզում

Սիրելի՛ բարեկամ, Ձեր պատվական նամակը հունվարի 23-ին գրված, ստացել եմ ժամանակին, բայց, տարաբաղդաբար չեմ կարողացել անմիջապես պատասխանել:

Նկարագրող կոնդակի մասին զեկուցի ա. Հայրապետին, կատարել տվեք ինչ որ պետք է իմ ցուցումների համաձայն, մի ճաշակավոր բան պատրաստելու, և ուղարկեցեք հաշիվը. մենք հարկավորը կկարգադրենք. ոչ բարեգործականին և ոչ եկեղեցու վարչության ներուշխույն պատճառելու կարիք չկա առայժմ: Հուսամ, թե չեք մոռացել, որ երեք տեսակ պիտի տպագրվի, մեծ, միջակ և փոքր չափերով, յուրաքանչյուրից հինգ-հինգ հարյուրական: Եթե մեծերը շուտ հասնեն, և անդրանիկ օրհնության կոնդակը կարողանայինք դուրս վերա տպել տալ, շատ գոհ կմնայինք: Ի դեպ, կոնդակը վաղուց պատրաստ է, բայց մինչև այժմ ուշացել է տեխնիքական պատճառով. եթե այս հապաղումը վերջավորվի, իհարկե, առանց շատ ուշանալու, ճաշակավոր զարդագրությանը, կմոռանանք մինչև այժմ ուշանալու սրտնեղությունը:

Վեհին զեկուցել եմ նաև Մալխասյանի թոռան մասին. հարկավորը կարգադրված է. ի սրտե ուրախ կլինի ա. Հայրապետը, ինչպես և մենք, եթե երեխայից սպասվածը իրականություն դառնա հուրախություն ոչ միայն մերձավորների, այլ և արվեստի բոլոր բարեկամների: Բայց շատ զգույշ պիտի վարվել երեխայի հետ, որ բոլոր և մեծ թոհիքներով չզարգանա, այլ աստիճանաբար, մարմնական աճեցողության համեմատ:

Կարդացել եմ Տ. Հակոբյանի մոտ Ձեր նամակի այն մասերը, ինչ վերաբերում են Աղեքսանդրի վարքի նկարներին, Ակիմյանի արտագրած Քուչակյան տաղաշարքերին և Մարիայի լուսանկարներին. վերջինը պատրաստ է, խնդրում է միայն շտապեցնել մեքենայի առաքումը: Կինոֆիլմով, լուսնողկովի հասցեով, Ս. Տեր-Հակոբյանին հասցնելու, անհատական: Ես ինքս Ակիմյանի արտագրությունների համար օգտակար լինել կարող չեմ, բայց, եթե հնարավոր չեղավ ստանալ, հայտնեցեք ինձ տեղերը, ես կարտագրեմ կամ կլուսանկարեմ Ձեզ համար. նույնը և Աղեքսանդրի վարքի պատկերների համար, եթե օրթոխրոմատիկ լավ ապակիներ և համապատասխան թուղթ գտնել կարողանամ:

Գուսանի անվան շուրջն ստեղծված աղմուկը շատ է անհամ. գեղագույն խորհուրդը կամեցել է կրոնական ժողովի կատարած սխալի հետևանքով ստեղծված դժվար կացությունից ազատել նրան, իսկ այնտեղ նրստածներից ոմանք առանց հասկանալու, պրիստիժի խնդրի դարձրին և բարձունքից ձյան գունդը գլորեցին, որ յուր հետզհետե հավելումներով, զզվելի կերպարանք է ըն-

դրանում: Այն, մեր գործիչներից շատերին և քաղաքական շատ է պակասում զգաստության և զգոնության ոգին: Գուցե ստիպված էլինինք այդ զգվելի պատմության հանգամանքների բացատրությամբ ևս զբաղվել:

Ս. Հայրապետը և ամենքս առողջ ենք, և աշխատում ենք հետզհետե կանոնավորություն մտցնել գործերի մեջ:

Սիրո ողջույններով՝

Ձեր ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Հ. Գ.—Ձատկի տոների առթիվ գնում եմ Նախիջևան, բայց սպրիլի վերջերին այստեղ կլինեմ և կաշխատեմ մայիսի ընթացքին մի հոդված հասցնել «Անահիտ»-ի համար: Ինձ ողարկելիք օրինակը Նախիջևան ողարկեցեք, Արեւյանի հասցեով: Կիսնդրեի հետամուտ լինիք իմ լուսանկարների ստացման մասին:

1934, օգոստոսի 22, Էջմիածին

Սիրելի բարեկամ,
Ա. Չորանյան

Ձեր վերջին երկու նամակը, վերջինը Գեորգ եպիսկոպոսի ծրարի մեջ, ստացել եմ, ինչպես տեսնում եք դեռ այստեղ եմ և այսօր էլ չգիտեմ հաստատ, թե ե՞րբ պիտի նահապարհ ընկնեմ, թեպետ ըստ երևույթին ոչ ուշ: Համենայն դեպս լավ եմ համարում ու-

ղարկել Ձեզ հուշակյան կամ համեմատել այն նյութերը, որոնք իմ նկատողության տեսարանների մեջ նշանակած ունեն: Անցնիք մի զբաղված լինելով, չկարողացավ այդ կողմից օգտակար լինել: Աղեքսանդրի վարքի մանրանկարների համար այս անգամ հիշեցնել չկարողացա, որովհետև բացակա է. բանի շարքս է, փակ է մատենադարանը արձակուրդի պատճառով: Չեռագրի հիշատակարաններն էլ մի առ մի արտոնագրել և ողարկել չեմ կարող, մատենադարանի փակ լինելու պատճառով. բայց եթե մինչև դուրս գալս չբացվեցավ, կարող եք օգտվել «Արարատ» 1919 իմ «Գրիգորիս Աղթամարցի» հոդվածից, այնտեղ տեղեկություն կա այդ ձեռագրի հիշատակարանների և ժամանակի մասին:

Ողարկում եմ նաև մի հոդված Էդիշե Թադեոսյանցի էտյուդների ցուցահանդեսի մասին, թեպետ մասնագետ չեմ նորա արվեստի մեջ, բայց սերս ու հարգանքս դեպի Թադեոսյանցը ստիպեց ինձ գրել այդ փոքրիկ գնահատականը. կարծում եմ, ցուցահանդեսի էությունն ու գնահատականը սխալ չէ հասկացված իմ կողմից:

Տ. Վուսնջապուրի եպիսկոպոսից նամակ չեմ ստացել:

Սիրո ողջույններով

Ձեր ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
(Ծարունակելի)